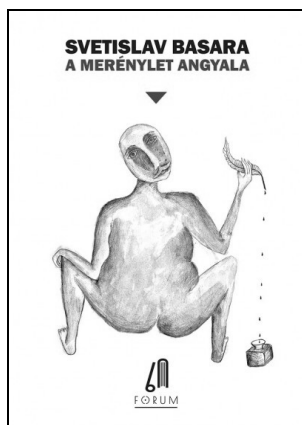

TERNOVÁCZ DÁNIEL

„Belehaltam volna, ha nem öl meg”

SVETISLAV BASARA: A MERÉNYLET ANGYALA

Juhász Attila (ford.)
Forum Könyvkiadó
Újvidék, 2017
222 oldal, 2000 Ft

Svetislav Basara, a kortárs szerb irodalom kiemelkedő alakja már ismerős lehet a magyar olvasóközönség számára. Fordításban elsőként a szerb posztmodern irodalom egyik legjelentősebb alkotása, a *Feljegyzések a biciklistákról* című regény jelent meg 2000-ben. Mára további három Basara-mű élte meg a magyar nyelven való megjelenését, amelyek az író későbbi alkotásai, már a 90-es évek háborús időszaka után láttak napvilágot: a *Parkinson-kór: a kezdet és a vég* és *A föld szíve* című regények után idén a Juhász Attila fordításában magyarba átültetett *A merénylet angyala* című mű szélesítette tovább a sort.

A regény eredetijének megjelenése óta mindössze két évet kellett várni a magyar változatra, ami a cselekmény aktualitása miatt sem elhanyagolható tényező. Az I. világháború és a sarajevói merénylet 100 éves évfordulója, annak „megünneplése” kapcsán a közélet és a kultúra különböző területeiről érkező egyéni és kollektív megnyilvánulások, valamint történelmi sztereotípiák, berögzült látásmódok ihlettek a történetekről való gondolkodás és beszéd felfogatását. Ferenc Ferdinand túlvilági eszme-, kultúr- és politikatörténeti elmélkedéseiket olvashatjuk, melyek a parodisztikus, pamfletszerű európatörténelmi fantáziajátékok és a komolyabb gondolatok közötti beszédmód utánozhatatlan hangulatával és eszközeivel teremtik meg a szöveg értelmezhetőségének princípiumait. Milosevits Péter még az 1997-ben kiadott *A szerb irodalom történetében* olyan, saját maga alkotta kategóriába sorolja be a Basara-regényvilágot, melyet egy tágabb világirodalmi kontextus vetületében (Cervantes, Kafka, Borges, stb.) a szerb posztmodern prózát reprezentáló *trükkregénynek* nevez. Ilyen meghatározás a jelen esetben is kimerítheti a szöveg (ön)íroniában, fegyelmezett játékosságában való gazdagságát, illetve ennek a beszédmódnak a komoly és könnyed rétegeit összemosó magatartását. Ennek

a műfaji besorolásnak a legitimitását támasztja alá néhány olyan regénybeli, profán kultúr-történelmi kijelentés, mint például Wagner személyének a XIX. századi Sid Viciouškenti aposztrofálása (a narrátor Ferenc Ferdinand ezt tovább fokozza: „ami a – Wagner munkásságát folytató – Sex Pistols a rockzenében, az Wagner a klasszikus zenében” [163]). A rengeteg közvetlen történelmi és politikai utalás mellett a szó- és gondolatáradat regényformába ágyazottságra, illetve a regény mint forma lehetetlenségére való reflektáltság a Basara-prózávilág hagyományának részeként *A merénylet angyalától* sem idegen. A *Feljegyzések a biciklistákról* Ronda Károlynak egy alattvalójával folytatott beszélgetésével kezdődik. Egy másik korai Basara-regény, a *Kínai levél (Kinesko pismo)* kezdetén pedig egy író fel szólítanak, hogy írjon meg egy regényt. Hasonló alapszituációra épül, tehát még a 80-as években lefektetett prózapoétikai stratégiákra és hangnemre nyúlik vissza *A merénylet angyala* című regény felépítése is. A túlvilágon Ferenc Ferdinánd diktálja a saját halálának körülményeiről, az elkerülhetetlenség és szükségszerűség logisztikájáról, a monarchiáról mint a dekadenciával zsúfolt „mennyei hierarchia földi leképzéséről” (9), a történelem körkörösségéről, valamint a Gondviselés és a szabad akarat együttes jelenlétének paradoxonjáról szóló gondolatait Berchtold nevű titkárának. Mindeközben önmaguknak mint a szöveg szerzőinek, akik az események egymást követő szerkezetéből álló időrendiségre immunisak, valós és fiktív, alanyi és tárgyi határhelyzetére reflektálnak (néhány esetben megszólal a jegyző is, így szerez némi dialógusszerűséget az elmélkedés formába öntéséhez). Ők a regény pszeudoszerzői, újabb írói alakmások, akik *Wikipédiáról* emelnek át információkat, illetve regényszereplői létükről megfedkezve vagy azt tagadva lábjegyzetekben boncolgatják az elhangzottakat. Ferenc Ferdinánd felszólításával indul a szöveg („Írja Berchtold!”), és a toll lerakásának utasításával végződik. A mű és olvasó viszonyához, ez esetben a befogadó történelmi kereteken belüli mindenkori áldozatisághoz és kiszolgáltatottságához maga a szöveg adja meg a kulcsot, és foglalja keretbe ezt a szituáltságot: „egy könyvet elolvasni annyi, mint intim kapcsolatba lépni a leírtakkal, a feslett íróval is”, akinek „a részéről több ezer emberi agyban történik penetráció” (160).

A cselekmény kiegészítéseként vagy akár különálló részként is olvasható a mű végén megjelenő melléklet, ami Tito Szovjetuniótól való eltávolodását a három nagy érintett (amerikai és orosz nagykövetségek Belgrádban, és végül Tito) álláspontját határokat nem ismerő humorral ábrázoló fiktív leveleket tartalmaz. A regény egyébként viszonylag tagolatlan, két nagy fejezetből áll. A főcímet Walter Benjamin sokat idézett, Paul Klee időben visszafelé tekintő angyala által ihletett történelemfelfogásának egy részlete követi, és ennek megfelelően a megtörténtekekre való rálátás és a róluk való beszéd alkotja a tematikát, illetve a narrátor Ferenc Ferdinand felfogását, miszerint „múlt és jövő csupán a nyelvtanokban léteznek” (185). Ugyanakkor *A merénylet angyala* nem csak a múlttól való beszéd és írás módját írja felül, hanem az eseményeket azoknak feljegyzett, pontosabban felhalmozott, eklektikus részleteiben aprólékosan tárgyalja. Így kerül egymás mellé a szerb és magyar, osztrák és német, francia és olasz, illetve egyéb nemzetek identitása, az Osztrák Magyar Monarchia és Jugoszlávia széthullása, illetve jelentéshez jut néhány Nyugat és Kelet Európa közötti találkozás „kulturális sokkhatása” (110). Legkritikusabban persze a szerb nemzeti kollektívumokról vall a túlvilágon de Sade, Nietzsche, Wagner, Freud mellett Vasko Popa, Krleža és a majdnem osztrákká lett Crnjanski nevét övező kultuszt is a monarchia diskurzusának keretében dekonstruáló és demisztifikáló Ferenc Ferdinánd. Míg Bécsről olyan általánosságok kerülnek elő, mint a de-

kadencia, az antiszemitizmus és Bosznia anektálásával a balkanizálódás kezdete, a magyarokról pedig többek között a monarchiabeli kisebbséggyűlölet merül fel, addig a szerbek esetében válogathatunk az emlékezetes megjegyzések közül: „az ingyenes, debreceni mustáros virsli látványa egy átlagos szerbben nem éhségérzetet és fokozott gyomorsavtermelést idéz elő, hanem adrenalinkiválasztódást, és a virsli eltulajdonításának vágyát ébreszti fel. (...) Egy szerbnek csak a lopott étel a kóser. Ilyenek a szokásaik, és ilyen a szerb politika is” (87–88). A korábbiakban említett Benjamin-idézet alapján a jövő felé haladás egy vihar, ami romhalmazzal halmoz fel maga után. Ez felülíródik a megkerülhetetlen tűnő, helyi evolúcióval bíró balkáni barbarizmus leplének a felöltésével, ami alapján a szerb katonai egyenruha a népviselethez, a háború a lakodalomhoz hasonlít, a történelemfelfogás pedig úgy érthető, mint „a mielőbbi vég felé való törekvés” (85). Ennek tanulságaként jelenti ki a regényszereplő Ferenc Ferdinánd, hogy ha ezt időben megtudja, inkább Karlsbadba utazott volna, de a monarchia elkerülhetetlen végének szükségszerű és logikailag levezethető áldozati pozíciójának betöltése miatt: „ott is rám talált volna egy merénylő” (85).

